

УДК 94 (477 + 438) "1921–1939"

Марія Ярмоленко

**ФУТАЛА В. ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ
УКРАЇНЦІВ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ (1921–1939). – ДРОГОБИЧ:
"КОЛО", 2010. – 456 С.**

У статті проаналізовано монографію В.Футали, присвячену історіографії суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі.

Ключові слова: суспільно-політичне життя, українство, міжвоєнна Польща, історіографія, Західна Україна.

Суспільно-політичне життя українців у міжвоєнній Польщі вже багато десятиліть перебуває у полі зору істориків та представників інших гуманітарних наук, причому не тільки українських, але й зарубіжних. Ця проблема стала особливо привабливою для вітчизняних дослідників після 1991 р., коли в академічному полі України на перший план висунулися питання, пов'язані з визвольною боротьбою українського народу за свою національну незалежність і державність.

Від 1920-х рр. до сьогодні нагромадилася значна кількість різноманітної за жанром літератури з політичної і соціальної історії Західної України міжвоєнного двадцятиліття, що потребує адекватного історіографічного аналізу. Проте, на сьогоднішній день відсутнє комплексне історіографічне дослідження, яке б враховувало усі аспекти багатогранної проблеми. Тому монографія В.Футали, поза сумнівом, відповідає вимогам часу.

Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом. Вона містить вступ, чотири розділи, поділені на дванадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел (1258 позицій, із яких понад 200 – праці зарубіжних (переважно польських) авторів), перелік умовних скорочень та іменний покажчик. Розділи органічно доповнюють один одного і в комплексі дають цілісне уявлення про процес дослідження українською й зарубіжною історіографіями питань, пов'язаних із діяльністю українських політичних партій, рухів, громадських об'єднань, військово-політичної еміграції у Другій Речі Посполитій.

В історіографії досліджуваної проблеми автор виділив три основні періоди – 1920–1930-ті, 1940–1980-ті і 90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст., – із яких найпродуктивнішим слушно вважає останній. Це пов'язано, зокрема, з тим, що після проголошення державної незалежності України, почалася нова епоха в історичній науці, змінилися пріоритети, підходи і методи досліджень, утвердився дух плюралізму в науковій творчості. Вперше за багато десятиліть вчені отримали доступ до заборонених архівних матеріалів. Стверджено, що сьогодні на монографічному рівні вивчаються майже усі аспекти досліджуваної теми.

Ретельний аналіз історіографічних джерел про функціонування українського легального політичного табору у міжвоєнній Польщі дозволив авторові показати, що у своїй сукупності вони витворюють окремий тематичний напрям історіографії. Основні контури цієї проблеми окреслені у 1920–1930-х рр.

У повоєнні десятиліття окремих питань партійно-політичної розбудови Західної України торкалися представники зарубіжного українства. Тоді ще не було створено глибоких наукових праць, переважали публікації, побудовані на спогадах авторів. Особливо цінними у цьому відношенні, вважає В.Футала, є праці І.Кедрина-Рудницького та І.Макуха. Певних успіхів досягнуто у вивченні клерикального консерватизму, зокрема соціальних функцій ГКЦ, діяльності митрополита А.Шептицького (С.Баран, В.Дорошенко, В.Лаба), національно-церковного руху у православній церкві в Польщі (І.Власовський, О.Купранець).

Доля петлюрівської еміграції відображена переважно в історико-мемуарних працях, хоча зроблено перші кроки у питанні наукового узагальнення культурно-освітнього життя інтернованого українського вояцтва (С.Наріжний).

Радянські вчені через ідеологічні заборони не вивчали історію українських національних партій, про них лише згадувалося (звісно, з позицій елементарного остракізму) у контексті висвітлення революційної тактики КПЗУ. Вони так само не подали жодного позитивного факту із суспільної діяльності греко-католицької церкви. До табуованих тем належала проблема петлюрівської еміграції.

Історики народної Польщі, на відміну від радянських дослідників, мали можливість об'єктивніше висвітлювати суспільно-політичні процеси на західних землях України. Багатством фактологічного матеріалу та зваженими оцінками відзначаються праці М.Папезинської-Турек, Р.Тожецького, Є.Томашевського, Т.Сліви, А.Земби.

Автор довів, що після 1991 р. предметом підвищеної уваги вчених – М.Кугутяка, І.Федика, Л.Зашкільняка, І.Соляра, М.Швагуляка та інших – стали організаційно-політична діяльність націонал-демократів, вироблення стратегії і тактики УНТП-УНДО, масово-політична робота партії та її боротьба за згуртування українського політикуму. Вперше на науковому рівні порушено проблему "радянськості" представників українського національно-демократичного табору (О.Павлюк, О.Зайцев). О.Жерноклєєв та І.Райківський доволі ґрунтовно вивчили основні віхи історії української соціал-демократії.

До числа пріоритетних напрямів висунулася історична біографістика (Я.Комарницький, І.Скакальська, Л.Шептицька). Незаперечною заслугою польських учених – Р.Томчика, З.Запоровського, Я.Мокляка, М.Шумила та інших – є предметне вивчення історії УНДО, УРП та діяльності Української парламентської репрезентації.

У сучасних умовах розширилося коло дослідників консервативного руху на західних землях України міжвоєнної доби. Вперше чітко окреслено організаційну структуру консервативного руху (М.Швагуляк), усебічно розкрито основні напрями діяльності християнських суспільників (М.Москалюк, О.Єгрешій).

Із нових методологічних позицій вивчається суспільна місія ГКЦ та особиста роль А.Шептицького у справі збереження національно-культурної та релігійної ідентичності галицьких українців (В.Марчук, В.Сергійчук, У.Кошетар, Г.Гладка, Л.Крупа, В.Перевезій).

В окремий напрям дослідження виділилася проблема відродження Української православної церкви у міжвоєнній Польщі (В.Борщевич, Н.Стоколос, Б.Савчук). Сталася зрушення у вивченні історії партій консервативного спрямування. Новими історіографічними фактами поповнилася петлюріана. Найбільший внесок у вивчення цієї проблематики зробили представники київської школи істориків В.Трошинський, І.Срібняк, М.Павленко, В.Сідак, В.Сергійчук, С.Литвин. Значних результатів досягли і польські дослідники О.Вішка, З.Карпус, Я.Бруський, О.Колянчук.

Не можна не погодитися з висновком автора, що серед конкретно-історичних питань найбільшим розмаїттям оцінок і суперечливістю трактувань позначений пласт літератури з історії українських радикальних рухів. Це зумовлювалося не тільки складними суспільними реаліями, але й відмінними ідейними поглядами авторів. З'ясовано, що у міжвоєнне двадцятиліття означена проблематика перебувала на первинному етапі нагромадження історичних фактів.

У 1940–1980-х рр. праворадикальний рух інтенсивно вивчався лише в українських зарубіжних центрах. Саме там було виявлено значну кількість історіографічних фактів, що розкривають процес організаційного становлення і розвитку УВО та ОУН, основні елементи націоналістичного світогляду, вплив ідеології "чинного націоналізму" на формування програмних та ідеологічних засад націоналістичного руху, містять численні приклади антипольської боротьби українського підпілля, порушують питання зовнішньої політики ОУН тощо.

Проте дослідження діаспорних істориків (В.Мартинця, П.Мірчука, З.Книша та ін.), як справедливо зауважив автор, побудовані значною мірою на спогадах учасників подій, тому у них багато суб'єктивного, ідеалізація націоналістичних організацій, окремих дійових осіб, применшення ролі інших політичних сил.

Радянські історики, посуті, не вивчали цієї проблеми, їхні праці мали суто ідеологічне спрямування. Впадаючи у крайність негативізму, вони подавали спотворену картину подій на західних землях України міжвоєнної доби ХХ ст. Натомість окремі історики народної Польщі (Р.Тожецький, Б.Цибульський) зробили спробу з'ясувати об'єктивні причини виникнення "інтегрального націоналізму", поширення його впливу серед української громадськості.

Історія ліворадикального руху Західної України була прерогативою радянських істориків, причому досліджувалася нерівномірно за періодами. Констатовано, що з огляду на фактографічні напрацювання не втратили свого значення і тепер праці М.Кравця, Є.Галушки, С.Макарчука, М.Панчука, Ю.Сливи та інших авторів, присвячені соціальній історії західноукраїнських земель, етносоціальним процесам у національному регіоні, історії КПЗУ.

До позитиву монографії слід віднести й те, що у ній виокремлено цілі напрями досліджень українського праворадикального руху на сучасному етапі розвитку історичної науки: політичні та інтелектуальні чинники формування ідеології і практики руху українських націоналістів (Г.Касьянов, С.Кульчицький, В.Лісовий, О.Зайцев, М.Мандрик, С.Квіт), революційно-визвольна боротьба УВО та ОУН (А.Кентій, І.Гаврилів, О.Дарованець, М.Посівнич, В.Ковальчук), культурно-освітня діяльність ОУН (В.Ухач), історія спеціальних підрозділів націоналістичного руху (Д.Веденєєв, Г.Биструхін, О.Кучерук), зовнішньополітична діяльність ОУН (В.Косик, В.В'ятрович, Ю.Щур), політичні портрети діячів національно-визвольної боротьби (П.Дужий, Г.Гордасевич, Я.Сватко, О.Сич, В.Мороз, М.Литвин, Л.Онишко). Кожен із вказаних напрямів позначений суттєвим зростанням наукових знань.

Уперше на науковому рівні почала вивчатися діяльність Фронту національної єдності (М.Швагуляк, Н.Іщук-Пазуняк). Певний внесок у дослідження проблеми зробили представники зарубіжних історіографій, передовсім польської (Р.Висоцький). Має рацію автор, стверджуючи, що після 1991 р. фактично не вивчається історія ліворадикального руху. Якщо брати до уваги фактологічний бік проблеми, то вона залишається на рівні 1989–1990 рр.

Своєрідне місце в українській та зарубіжній історіографії посідає науковий доробок з історії масових самоврядних об'єднань. Це зумовлюється як суспільним феноменом самих асоціацій, так й особливостями його осмислення представниками різних наукових шкіл, напрямів та ідейних течій. При цьому, на думку В.Футали, відправними, визначальними залишаються історико-мемуарні праці відомих учасників культурно-освітнього, молодіжного, жіночого та господарсько-громадського рухів – С.Шаха (С. Перського), Л.Ясінчука, В.Федорчака, М.Рудницької, Є.Храпливого та ін.

У другій половині XX ст. помітний поступ у вивченні проблеми спостерігався серед української діаспори. Новими фактичними даними збагатилася історія "Просвіти" і "Пласту" (праці В.Яніва, С.Левицького, Ю.Старосольського). Та найбільших успіхів досягнуто у вивченні історії українського жіночого руху (М.Богачевська-Хом'як). Представникам діаспори також належить провідна роль у вивченні історії західноукраїнської кооперації (І.Витанович). В УРСР історія українських національних громадських організацій належала до заборонених тем.

Зусилля істориків скеровувались на дослідження руху ліворадикальної молоді (В.Маланчук, В.Твердохліб). На переконання автора, прикметною рисою сьогодення є розширення тематичного поля аналізованої проблеми, наповнення її архівними матеріалами, використання набутку представників української діаспори, критичне осмислення спадщини радянської історіографії. Все це разом із застосуванням сучасних методик дослідження дало колосальні результати. Зокрема, рельєфніше висвітлено націєтворчу функцію західноукраїнських самоврядних організацій, показано значення їхнього досвіду для формування нової системи цінностей в умовах незалежності України.

На професійному рівні написані роботи з історії "Просвіти" (І.Зуляк), УПТ "Рідна школа" (Г.Білавич і Б.Савчук), молодіжних організацій "Сокіл", "Січ", "Пласт", "Луг" (Б.Трофим'як, Б.Савчук, В.Окаринський), жіночого (Б.Савчук, О.Маланчук-Рибак) і кооперативного рухів (Л.Рева-Родіонова, З.Струк, О.Шміло).

Корисною для читача стане інформація про внесок польських авторів – М.Сирника, Г.Купріяновича, Є.Дорошевського, Я.Мокляка, С.Заборняка, М.Сича – у вивчення різних аспектів, фрагментів і проблем культурно-освітнього життя, гімнастично-спортивного і кооперативного рухів українців у міжвоєнній Польщі.

Слушними є загальні рекомендації автора. Серед них виділимо такі: 1) потребує подальших наукових пошуків низка питань, пов'язаних із діяльністю провідних українських легальних партій, як-от: організаційна структура, мережа, чисельність, соціальний склад, функціонування їх низових ланок; 2) необхідно продовжити вивчення революційної діяльності націоналістичних організацій, різних аспектів їх організаційного розвитку, зовнішньої політики ОУН, взаємин крайової організації із закордонним Проводом; 3) детальної реконструкції вимагає історія ліворадикального руху; 4) не можна вважати вивченою до кінця історію громадських об'єднань, зокрема діяльність Пласту у 1930-х рр., студентських організацій, українських професійних спілок тощо.

Відзначаючи належний рівень наукової праці, варто висловити деякі зауваження і побажання. Зокрема, більшої уваги заслуговують збірники документальних матеріалів, у вступних статтях яких нерідко містяться важливі оцінки історичних подій, фактів, дійових осіб. Автор мав би проаналізувати й ті аспекти у науковій та мемуарній літературі, що висвітлюють діяльність невеликих політичних партій (Української партії праці, Української партії національної роботи, Української хліборобської партії та інших) і станових організацій ("Союзу українських службовців", "Учительської громади", "Товариства літераторів і журналістів ім. І.Франка", "Українського лікарського товариства" та інших), що діяли на теренах Західної України у міжвоєнний період XX ст. Очевидним є й те, що до наукового обігу залучено недостатню кількість рецензій на наукові та науково-популярні видання. Та попри це вважаємо, що з виходом у світ монографії В.Футали усунуто одну із суттєвих прогалин у сучасній україністиці.

Мария Ярмоленко

ФУТАЛА В. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ
УКРАИНЦЕВ В МЕЖВОЕННОЙ ПОЛЬШЕ (1921–1939). – ДРОГОБИЧ: "КОЛО", 2010. – 456 С.

В статье проанализирована работа В.Футалы, посвященная историографии общественно-политической жизни украинцев в междувоенной Польше.

Ключевые слова: общественно-политическая жизнь, украинство, междувоенная Польша, историография, Западная Украина.

Mariya Yarmolenko

FUTALA V. HISTORY STUDY OF SOCIAL AND POLITICAL LIFE THE UKRAINIANS IN INTER-
WAR POLAND (1921–1939). – DROHOBYCH: "KOLO", 2010. – 456 P.

The article gives an analysis of the research work of Futala which dedicated historiography to the social and political life the Ukrainians in Inter-War Poland.

Key words: social and political life, the Ukrainians, interwar Poland, Jewish history, western Ukraine.